

Р62

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА

РОЖОК Олег Володимирович

УДК 130.2+7.01 «19-20»

**Синтез мистецтв як видовище:
принципи інтеграції образного потенціалу
художньої культури ХХ – початку ХХІ століть**

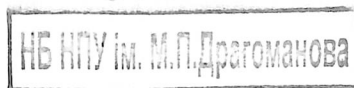
26.00.01 – теорія та історія культури

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата культурології



Київ – 2012



Дисертацією є рукопис

Робота виконана У Національній музичній академії України імені П.І. Чайковського, Міністерство культури України.

Науковий керівник:

доктор філософських наук, професор
Гуменюк Тетяна Костянтинівна,
Національна музична академія
України ім. П.І. Чайковського,
професор кафедри теорії та історії
культури.

Офіційні опоненти:

доктор мистецтвознавства, професор
Тросльнікова Людмила Олексіївна,
Київська муніципальна академія естрадного
та циркового мистецтв,
завідувач кафедри театрального мистецтва;

кандидат культурології, доцент
Щокіна Олена Петрівна,
Одеський національний політехнічний
університет,
доцент кафедри культурології та
мистецтвознавства.

Захист відбудеться «24» ерсудца 2012 року о 12.30 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.20 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано «23» мстомага 2012 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради



Н.Б. Адаменко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Втрата «великих ідеологій», навколо яких цементувалось духовне життя спільнот, мозаїчний та фрагментарний характер сучасної культури, процес її подальшої децентрації робить особливо актуальним теоретичну та практичну увагу до феномена видовища. Однак, видовище досі не розглядалося як чинник і одночасно результат синтезу мистецтв, до якого завжди, ще від стародавніх часів, тяжіла художня практика. Ріст утилітаризму та прагматизму, превалювання у суспільстві цінностей споживання та дозвілля над «вічними» цінностями добра, істини, краси, на сучасному етапі загострюють питання про можливості та межі створення змістовного, символічного видовища, у якому людина XXI століття може пережити та переживає духовний катарсис.

Актуальність даного дослідження полягає в тому, щоб проаналізувати та дослідити як синтез мистецтв на кожному етапі розвитку художньої культури людства супроводжує видовища. І разом виявити те, що видовище є перший і достатній знак синтезу мистецтв, адже останній неможливий без даного феномену. Таким чином, видовище є не тільки загальновідомим у сучасній науковій літературі поняттям, що відображає тотальну візуалізацію життя. Воно є, перш за все, феноменом чуттєвого життя людини у базовому сенсі. Тобто видовище продукує синестезію почуттів, де зорове, візуальне, хоча й домінує у втіленні, однак, є рівне серед рівних - серед п'яти головних естетичних почуттів людини. Тому й не можливий, на наш погляд, розгляд видовища відокремлено від інших компонентів синтезу в ньому, зокрема, від власне візуального аспекту, а також від всіх компонентів фундаментальної генези та онтології буття духовної культури людства, а саме: від магії, гри, міфу, ритуалу.

Необхідність подібного дослідження визначається тим, що за великою кількістю робіт, в яких у той або інший спосіб висвітлюються проблеми видовища в культурі та видовищної культури як соціально-художнього явища, вкрай не розробленим залишається осмислення видовищності як такої на рівні філософсько-культурологічних узагальнень.

Також цінність теоретичного звернення до засад видовищності та способів формування та існування видовищної культури обумовлена дещо догматичним та спрощеним підходом до даного феномену, який, нажаль, зберігається у вітчизняній гуманітаристиці. Наразі всебічне дослідження видовищності як культурного феномену дозволяє вийти за вузькі межі розважальних конотацій даного поняття, виявити евристичні та практичні сенси видовища, окреслити його культуротворчий потенціал.

Саме тому, на відміну від інших культурологічних та мистецтвознавчих праць, присвячених видовищу (безумовно, надзвичайно актуальних у сучасному науковому просторі), ми намагалися відійти від розгляду феномену видовища, де структуроутворюючим чинником є дослідження видовищності в окремих видах мистецтва, включаючи найсучасніші. Теоретико-методологічна позиція даної дисертації значною мірою скорегована культурософськими

працями М. Бахтіна, В. Беньяміна, М. Бердяєва, М. Гайдеггера, О. Лосєва, Г.М. Мак-Люєна, Ф. Ніцше, Х. Ортегі-і-Гассєта, П. Флорєнського, О. Шпенглєра. Дійсне підґрунтя для визначення теоретичного поля дослідження проблеми видовищності в культурі ХХ – ХХІ ст. заклали, також, художні твори та теоретичні рефлексії таких митців, як А. Арто, О. Архіпенко, С. Ейзенштейн, О. Довженко, В. Кандинський, А. Тарковський, Л. Ріфеншталь, М. Ромм та ін.

Запропонований нами підхід з позиції художнього синтезу характеризується особливою увагою власне до культурних парадигм видовищності, які через художню практику, через розвиток видів мистецтв, через чудову об'єднуючу духовно-інтегративну роль видовища забезпечують єдність в історії культури людства. Йдеться про наявність в історії певного провідного фактору – унікальної «соборної» домінанти на кожному культурному етапі: чи то античний театр, середньовічна релігійна містеріальність, романтичний синтез мистецтв та його концентрація в особистості митця, чи то художні пошуки сучасного медіапростору та масових дійств.

Таким чином, в контексті культурологічної методології видовище розглядається як феномен, що постійно передається традицією та оновлюється у кожній культурно-історичній ситуації, якими і визначається можливість та сутність його сучасних форм. Досвід соціальної ангажованості видовищності, який походить від ритуально-обрядових дійств давнини та набуває зрілих форм у новочасній традиції стає особливо актуальним в культурі ХХ – початку ХХІ ст. «Випробування видовищністю» – ось одна з констант сучасної культури.

Категорія «видовище» та дотичні їй поняття «свято», «гра», «карнавал», «ритуал» набули актуальних ознак та отримали новий імпульс для осмислення в сучасному гуманітарному дискурсі. Причому всі ці чинники онтології видовища здійснюються лише в умовах постійного глобального синтезу мистецтв; вони апелюють до синестезії почуттів та регулюються, в свою чергу, фундаментальними культуротворчими чинниками. Саме виявлення механізмів та форм цієї регуляції, в тому числі, складає сенс нового погляду на синтез мистецтв у видовищі, запропонованого у дослідженні. Слід зауважити, що на виокремлення видовища як особливого значущого феномену вплинула загальна культуротворча тенденція розмивання кордонів між художнім та нехудожнім, мистецтвом та життям, у яких естетичні та неестетичні форми взаємодії найбільш цілісно репрезентуються саме у видовищі. Інший вектор впливу видовищності на культуру сьогодення обумовлений масштабною глобалізацією духовного життя суспільства, у якому засоби масової комунікації створюють синтетичні видовищні форми, перетворюють існування людини на видовище.

Дослідження подібного спрямування можуть здійснюватись і в руслі мистецтвознавства – у тих випадках, коли окремо розглядається, наприклад, музичне мистецтво у створенні його видовищних форм. Та на відміну від такого підходу, у якому відображається спеціальний локальний погляд на предмет, дана робота позначена комплексним, загальнотеоретичним

культурологічним характером із необхідним застосуванням знань про специфіку окремих видів мистецтв.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано на кафедрі теорії та історії культури Національної музичної академії України ім. П.І. Чайковського у відповідності з планом науково-дослідної роботи кафедри. У дисертації розвинуто одну з провідних ліній наукових розробок Академії, пов'язано з дослідженням актуальних проблем мистецтва, як складової культури – комплексна тема № 29 «Інтегративні проблеми розвитку світової художньої культури» перспективного тематичного плану науково-дослідної діяльності НМАУ ім. П.І. Чайковського, який був затверджений Вченою радою НМАУ ім. П.І. Чайковського (протокол № 6 від 7 лютого 2008 року). Тема дисертації затверджена Вченою радою НМАУ ім. П.І. Чайковського (протокол № 9 від 27 квітня 2012 року).

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні видовищності як універсальної константи культури та феномену мистецького синтезу.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких дослідницьких завдань:

- визначити теоретико-методологічні засади дослідження синтезу мистецтв у видовищності з урахуванням його універсальних характеристик;
- продемонструвати природу видовища та дослідити його як феномен синтезу мистецтв та культурологічні фактори, що формують цей синтез;
- виявити об'єднуючу, загальнолюдську, «соборну» роль видовища в художній культурі людства;
- дослідити соціально-історичні, естетичні та культуротворчі засади формування та еволюції синтезу мистецтв у видовищній культурі;
- розкрити сутність поняття «видовище», його історичне та сучасне розуміння;
- виявити природу художнього синтезу у сучасних видовищах в контексті сучасної художньої культури;
- розкрити універсальні способи буття видовища у магії, ритуалі, грі та міфі;
- окреслити основні напрямки трансформації видовищного синтезу в художній культурі ХХ – поч. ХХІ ст., розкрити механізми функціонування видовища в конкретних соціально-історичних умовах;
- виявити на прикладі актуальних видовищних форм найважливіші характеристики сучасного видовища та сучасної видовищності в реаліях української культури сьогодення.

Об'єкт дослідження – синтез мистецтв у видовищі як культуротворчий та інтегративний фактор художньої культури.

Предмет дослідження – історико-культурна специфіка здійснення синтезу мистецтв у видовищі та його виявлення в культурі ХХ – поч. ХХІ сторіччя.

Методи дослідження. Складність і багатоаспектність предмету дослідження зумовили його розгляд у міждисциплінарній площині культурології, філософії, естетики, мистецтвознавства, психології. Історичний

метод сприяв розкриттю генези видовищних форм в історико-культурному аспекті. Порівняльний метод дозволив розглядати видовище в контексті багатьох споріднених явищ культури, а також категорій та понять гуманітарних наук. Методи абстрагування та аналізу дозволили виявити схожість та відмінність у підходах щодо сутності синтезу мистецтв як видовища з позиції різних дисциплін та теоретичних напрямків, сконцентрованих навколо об'єкту. Системно-типологічний метод дозволив виявити ґрунтовні зв'язки видовища з самою сутністю фундаментальних складових духовної культури людства. Принцип взаємозв'язку теорії та практики був використаний під час аналізу творчості А. Арто, О. Архіпенка, С. Ейзенштейна, О. Довженка, В. Кандинського, О. Скрябіна, А. Тарковського, Л. Ріфеншталь та ін. для виявлення природи видовищності в мистецькій практиці ХХ – поч. ХХІ ст.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає у тому, що вперше в українській культурологічній науці здійснено комплексне цілісне дослідження феномену видовища з позиції його культуротворчого потенціалу та в аспекті синтезу мистецтв.

Наукова новизна отриманих результатів розкривається у наступних положеннях, що виносяться на захист:

Вперше:

- на прикладі трансформації видовищності в сучасному вітчизняному медіапросторі у науковий обіг введений новий емпіричний матеріал (аналітика відеоматеріалів телевізійних талант-шоу та відеофіксація флешмобів останніх років);

- детально проаналізовані основні характерні риси видовища як найбільш ранньої форми художньої культури та її трансформація в умовах культуротворчого процесу сьогодення;

- надано максимально узагальнене визначення видовища як ґрунтового та історично мобільного явища художньої культури;

- з'ясовано, що роль власне зорового, візуального чинника у видовищі посідає в системі синтезу мистецтв своє місце як рівного серед рівних, хоча й домінує у створенні художнього образу.

Уточнено:

- інтер'єрні (синестезія) та екстер'єрні (культурні механізми) принципи єднання видів мистецтв у видовищному формотворенні;

- культурна та соціально-естетична природа видовищності;

Дістало подальшого розвитку:

- видовищність як синтезована інтеграція культурних чинників, що репрезентує цілісну картину світу;

- сучасна художня культура з її новітніми технологіями, художніми дійствами (телебачення, Інтернет тощо), яка, створюючи яскраві образи, радикально змінює звичні і продукує нові форми видовищності.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів полягає в поглибленні та розширенні існуючих в сучасній науці поглядів на видовище як культуротворчий феномен. Основні положення й висновки дослідження є внеском в розробку проблем теорії та історії культури, культурології, а також в

процес подальшого вивчення проблем видовищної культури в її сучасних модифікаціях. Матеріали дослідження можуть бути використані у гуманітарних курсах вищої школи: історії світової та вітчизняної культури, культурології, історії мистецтв.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є оригінальною роботою. Висновки і положення наукової новизни одержані автором самостійно.

Стаття: Антонюк О.В., Рожок О.В. Культурно-мистецька політика в Україні: формування нової парадигми / О.В. Антонюк, В.О. Рожок // Часопис НМАУ ім. П.І. Чайковського. – К.: НМАУ, 2010. – № 1(6).–С. 127-136 – містить більшу частину наукових ідей та висновків, а також, відповідну теоретико-методологічну базу дисертаційного дослідження О.В. Рожка.

Апробація результатів дослідження здійснювалася на засіданнях кафедри теорії та історії культури Національної музичної академії України імені П.І. Чайковського, а також була викладена у доповідях та виступах на 6 наукових конференціях: Міжнародна науково-практична конференція «Культурна політика у контексті полікультурного світу» (Київ, 2011р.); III Міжнародна науково-практична конференція «Діалог культур: Україна – Греція» (Салоніки – Патри – Афіни – Одеса – Київ, 2012 р.); Міжнародна науково-творча конференція «Трансформація освіти: традиції та сучасність» (Київ, 2012 р.); Міжнародна науково-теоретична конференція «Інституційні засади культуротворення: історія та сучасність» (Київ, 2012 р.); Міжнародний науково-практичний семінар «Сучасні інформаційні технології в освіті» (Київ, 2012 р.); Міжнародна науково-практична конференція: X культурологічні читання пам'яті Володимира Подкопаєва «Українська культура: виклики сьогодення» (Київ, 2012 р.).

Публікації. Основні положення дисертації висвітлені у 6 публікаціях у фахових виданнях (галузь науки «культурологія»).

Структура дисертації. Робота складається із вступу, 3 розділів, що включають 8 підрозділів, висновків до розділів, загальних висновків до роботи і списку використаних джерел (314 найменувань). Загальний обсяг дисертації становить 229 сторінок, основний зміст викладено на 213 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовується вибір теми та її актуальність, характеризується стан вивчення порушеної проблеми, формулюються мета й основні завдання роботи, визначається об'єкт та предмет дослідження, окреслюються методи дослідження, наукова новизна, теоретичне та практичне значення одержаних результатів, подається інформація про апробацію роботи та публікації результатів наукового пошуку.

У **першому розділі** – «Видовище як синтетичне явище у просторі сучасної художньої культури» – складається із двох підрозділів, у яких визначаються основні аспекти розуміння видовища як синтезу мистецтв в сучасному культуротворчому процесі.

У підрозділі 1.1. – «Соціально-історичні, естетичні та культуротворчі засади формування та еволюції видовищної культури у науковій рефлексії» виявлені наявні у науковій літературі підходи до вивчення видовища як культуротворчого феномену, визначені теоретико-методологічні засади дослідження синтезу мистецтв у видовищності з урахуванням його універсальних характеристик, сформульовані засадничі методологічні принципи дисертаційного дослідження, а також здійснено аналіз джерельної бази і літератури.

Сутність синтезу мистецтв у постмодерних рефлексіях розглядається на підставах радикальної еkleктики. Це провокує нові синтети, нові симбіози, які визначають як ризому, складку та ін. Весь постмодерний контекст, пов'язаний з роботами Ж. Дельоза, Ж. Дерріда, М. Фуко, Р. Барта, У. Еко актуалізує проблему синтезу, але не інтерпретує її як традиційну для цього поняття. Одвічний пошук гармонії відбувається тут на тлі складних драматичних реалій, пов'язаних з намаганням до глобального синтезу всіх світових наявних концепцій, методів, сюжетів.

Наголошується, що синтез мистецтв як феномен сучасної культури важливо розглядати як симбіоз прийомів, навичок (вміння), симбіоз інтерпретації, трансформації тексту, культурно-історичних алюзій (майстерність) і як симбіоз продукуючих інтенцій, креативних ідей, культурного діалогу (творчості). Вже цей контекст формотворчості говорить про синтез мистецтв як складну розгорнуту реальність можливостей взаємодії творчості, майстерності і вмінь, яка і створює контекст синтетичного мистецького твору, а видові синтети корелюють з загальнокультурним синтезом доби.

Доведено, що синтез мистецтв як видовище дає можливість визначити інтеріорні (синестезія) та екстеріорні (культурні механізми) принципи єднання видів мистецтв в ансамблі, а також мистецького синтезу як єдності образу та предмету. Обґрунтовано, що поняття «синтез мистецтв» та «мистецькі синтети» розрізняються. Синтез мистецтв розуміється як епохальне культурне метахудожнє явище, а мистецькі синтети існують в контексті окремого виду мистецтва. Відмічається, що синтез і видова диференціація мистецтв завжди існують паралельно.

З'ясовано, що синтез мистецтв можна розглянути як своєрідний інструментарій утворення видовища або видива як візуальної картини сприйняття світу. Так, стиль модерн постулює орнаментальність, організмічність, віталізм, характерний для музичних витоків формотворчості, а авангард видається найближчим до конструктивізму та архітектурного симбіозу. У постмодерні всі ці ідеї об'єднуються, тут можна побачити своєрідну перманентну трансформацію видів мистецтва як певних моделей всесвіту, представлених в одному мистецькому творі. Встановлено, що цей аспект виявляється найменш вивченим в контексті синтетичної взаємодії різних видів мистецтва.

У підрозділі 1.2. – «Синтез мистецтв як метахудожня реальність у проєкції на видовищну культуру» – розглядається феномен видовищності як історично мобільне явище художньої культури.

Встановлено, що видовища мають таку ж часову тривалість, як і сама культура. Непересічна історія існування видовищ доводить їх життєстійкість, а всі сучасні видовищні синтети генетично походять із видовищних форм, культурно опрацьованих та закріплених. Архаїчні обряди та звичаї, містерії та ритуали, давньогрецькі обрядові свята, спортивні змагання, давньоримські ігрові вистави у цирку, амфітеатрі, гладіаторські бої, середньовічні містерії, лицарські турніри, масові веселощі під час бенкетів, святкові маскаради, народний балаган, – всі ці культурні адекватні видовищності представлені як тотальні за силою впливу та масштабами охоплення форми його втілення.

Але насправді видовищність стає культуротворчим феноменом, коли мистецтво, вступає у період «технічного відтворення» (В. Беньямін), особливо - технічного творення. Поступово впроваджуючись у повсякдення, видовищність із необхідністю та незворотністю парадоксальним чином трансформується у неї. Саме тому сучасна видовищність стає більш інтровертованим відповідником магії, міфу, ритуалу, гри, які генетично наслідували родовий спосіб самопочування та самоздійснення, репрезентації світу як дива, як видава.

На прикладі видовища смерті, безсмертя, видовища часу як фундаментальних форм репрезентації видовищності в культурі та мистецтві ХХ – поч. ХХІ століть обґрунтовано, що синтетичні за духом, вони так чи інакше пов'язані із синтезом мистецтв, з дотиком до синкретичних глибин єдності ритуалу, музикування, зображувальності та ін. Саме вимір часу, часовість видовищності в обертонах вічності, безсмертя, мінливості, тимчасовості, разом із миттєвістю буття, репрезентують широку палітру екранних, просторових та інших видів мистецтв.

Отже, аналіз історіографії актуальної для даного дослідження проблеми виявив, що до сьогодні найменш розробленою виглядає проблема синтезу мистецтв, розглянута у широкому культурологічному вимірі як певна презентація (видовище) часу та простору культури в контексті екзистенційних, стильових, персональних адекватій синтетичного формотворення у мистецтві.

Другий розділ – «Головні змістоутворюючі фактори у генезі видовища: принципи образної інтеграції в контексті синтезу мистецтв» – складається із трьох підрозділів та розкриває проблему універсальних способів буття видовища у магії, ритуалі, грі та міфі.

У підрозділі 2.1. – «Видовище як магія» - досліджені риси магійної видовищності в культурі ХХ – поч. ХХІ ст. Доводиться, що магія як метафорогенний пристрій переладу з однієї мови на іншу мову, як засіб комунікації та ідентифікації є дієвим, впливовим і разом з тим міфогенним механізмом культуротворення. Цей механізм призводить до того, що видовище стає актом події, зачаровує: воно або паралізує людину, як це було в тоталітарних суспільствах, або вводить її в стан екзальтації, як це було в середньовіччі та інших екстатичних практиках. Магія є найважливішим

сугестивним чинником, який організує зміст та структуру видава, визначає його генетичні властивості, суспільні, психологічні, аксіологічні, прагматичні параметри.

Причому видовище у своєму магічному аспекті не може не передбачати глобального синтезу: але на зміну магічному синкретизму архаїки в культуру сьогодення приходять глобальний синтез, синтез мистецтв зокрема. Найпоказовішим у такому русі в напрямку до магічної сугестії є кіномистецтво. Показано, що елітарне кіно А. Тарковського, Ф. Фелліні, М. Антоніоні, І. Бергмана та ін. в більшій мірі відповідає магії, що в умовах сучасного культуротворення перетворюється на неоархаїку. На прикладі творчості А. Тарковського встановлено, що синтетична заданість його кіношедеврів відкриває простір для втілення магії як захоплюючого ефекту, ефекту мистецтва-видовища.

Показано, що в умовах магічної ритуалістики тіло та тілесність починає відігравати велику роль. Недарма в фільмах Лені Ріфеншталь, яка використовувала поетику тілесних проявів влади, вичитували буквально цитування фашистської естетики. Подібна магія тілесності сталінської влади зчитується і в творчості Олександра Родченка.

У підрозділі 2.2 – «Видовище як гра» – розглядається видовищність та гра як взаємодоповнюючі феномени. Доведено, що в культурі ХХ – поч. ХХІ ст. формування ігрової стихійності перетворюється на самоцільний механізм і, відтак, різноманітні прояви гри сприяють інтенсивному синтезу мистецтв у видовищі.

Загальний аналіз ігрового елемента видовищності дозволив встановити, що, по-перше, гра є необхідною складовою видовища, що регулює як його структуру, художній зміст, його поетику, так і закономірності психології сприйняття видовища у різні епохи та різними верствами суспільства; по-друге, гра є необхідним та закономірним фактором глобального синтезу у видовищі, при цьому цей синтез є поліфонічний, багатоканальний, багаторівневий – від найрізноманітніших проявів темпоральності та просторових уявлень до власне мистецьких синтезів (театральність, музичність, танцювальність, кінематографічність, образотворчість, візуальність тощо); по-третє, зазначити безперечну роль гри у генезі видовища: гра регулює темпоральні основи видовища, а поряд з тим формотворчі драматургічні властивості видовища як художнього цілого.

У підрозділі 2.3. – «Видовище як міф» – виокремлюються найбільш суттєві риси міфотворчості як структуротворчого фактора видовища. Доведено, що саме міф генерує всі оптики та оптичні пристрої культури, надаючи видовищу те, що насправді можна назвати «наджиттям» або життям, яким воно є. Міф – поняття, що інтегрує у собі гру, магічний та зображуваний контекст.

На основі аналізу теоретичних праць Х. Арендт, Р. Барта, О. Лосева, Ф. Ніцше, О. Шпенглера доведено, що міфотворчість стає визначальним чинником культуротворення ХХ ст. І у такій міфотворчості видовище стає дивом, відстороненою реальністю, засобом ідентичності. Мова йде про таку ідентичність, коли людина стає або надлюдиною, за Ніцше, або універсумом,

або розчиняється повністю у самому видиві, що створює феномен видовища як культурного артефакту. Наведені аспекти і утворюють універсальну оптику видовища, яка реалізується в культурі як синтез мистецтв.

Ця оптика в ХХ – поч. ХХІ століть набула надзвичайних трансформацій. Змінюється гра, стаючи більш ритуалізованою, більш технологічною, що досягається за допомогою так званих новітніх засобів мистецтв. Передусім, це фото, кіно, телебачення і віртуальна реальність. Змінюється магія як опосередкований вплив – від архаїчної магії вже нічого не лишається, натомість утворюються сучасні технології комунікації, де посередник стає нав'язливо-ненав'язливим складним перетином взаємовпливів, протагоністом єднання людини і світу, іншої людини, публічності.

Показано, що зображення є одним із важливих фундаментальних і надзвичайно драматичних перетинів просторово-часових єднань культур, видів мистецтв. Воно несе в собі симбіотичне поле взаємовпливів і взаємодій. Зрештою, воно стає принципом інтеграції інформації, образності культури, перетворюючись на видовищну подібність міфу.

Змінюється власне зображення – стає більш дискретним, більш структурно-маніпулятивним. Кліпова свідомість приходить на зміну фресці. Кліп стає одиницею монтажу атракціонів синтезу мистецтв, одиницею викрадення часу. Викрадаючи час та простір, кліп надає лише слайди, випадкові згадки про минуле і майбутнє. Так, змінюється сам міф, стаючи більш жорстоким, маніпулятивним і стратегічно редуktivним. Саме Р.Барт показав цю стратегію знищення або самознищення первинної мови, її перевтілення у мову вторинну.

Обґрунтовано, що у ХХ – поч. ХХІ ст. кардинально змінюється видовищність: зберігаючи всі традиційні інтенції, існуючі в культурі, сучасне видиво досягає свого надмірного і надлишкового розвитку, проявляючись як у поетичному кінематографі, так і в бульварному кіно, в «мильних операх» та ін.

Розділ III – «Трансформації видовищного синтезу в художній культурі ХХ – поч. ХХІ століть» складається з трьох підрозділів, в яких досліджено актуальні модифікації видовищного синтезу в художній культурі сьогодення.

У підрозділі 3.1. – «Оптичні, акустичні, подієві синтези видовища» – розглядається візуально-акустичний синтетизм видовища як явища культури, у якому відображається історичний потенціал видовищної образності (у широкому значенні – це універсальний міметичний принцип культуротворчості, що є одним із фундаментальних механізмів культуротворення). Причому під зображальним розуміється не тільки зображення як таке (в образотворчому мистецтві, візуальних мистецтвах), а й зображальність, яка не пов'язана безпосередньо з візуальним ефектом (скажімо зображальність в музичному мистецтві).

Видовище, як єдність образу та предметної реальності завжди спирається на внутрішній досвід сприйняття світу. Втім, воно не є психологічним феноменом, а являє собою феномен культури і мистецтва.

На прикладі зображальної кіноестетики А. Тарковського обгрунтовано, що видовищний синтез в сучасній художній культурі – це складна форма взаємовідносин елементів цілого, що не зводиться, не редукується до механічної трансляції знаків однієї мови в іншу, а використовується прийом внутрішнього контрапункту, доцільного, але більш вільного поєднання елементів у ціле. Така форма побудови цілісного образу апелює до цілісного сприйняття, в якому велику роль відіграють оптичні, акустичні та подієві синтези видовища.

У підрозділі 3.2. – «Видовище як ритуал» – виокремлюються найбільш суттєві ознаки ритуалу, у яких видовищність як художній синтез набуває найхарактерніших та найпоширеніших культурних адекватій.

Доводиться, що ритуал стає домінантою мистецького синтезу межі тисячоліть, а сама ритуалізація, архаїзація, звернення до метафізики є одним із цікавих жанрових визначень видовища.

Усі сучасні прояви ритуалізації – від ритуалів тоталітарних суспільств, що дійсно відбувались за жорсткою схемою протоколювання до сучасних бізнес-ритуалів, від експлікацій постмодернізму, у яких ритуал актуалізується на рівні перформансу, енвайроменту та інших новітніх мистецьких практик до ритуалів рекламних подій тощо – демонструють наявність видовищного занурення у глибини архаїчного ритуалу.

Важливо, що в утворенні ритуалу саме як видовищних агенцій, діє логіка, що дозволяє з'єднати масу і владу, опрацювати можливість існування різних медіаторів, тобто носіїв соціокультурних міфів або ідеологій, що дозволяє на практиці реалізувати пропагандистські, мистецькі, театральні чи будь-які інші типи суб'єктності, типи особистості. Суб'єктний виток синтезу актуалізує анонімність дії, впливу, сугестії.

Отже ритуал несе у собі стратегію трансформування стану – екстатичного, піднесеного волевиявлення, звернення до абсолюту і визначення мети у певних реаліях подій або некерованого дійства, театрального, кінематографічного чи будь-якого святкового, зорганізованого на площі феномена та події.

Показано, що в ритуалізації видовища ХХ – поч. ХХІ ст. виникає два ритуали. По-перше - зовнішній, феноменальний, пов'язаний з тим, що насправді послідовність подій, задана режисурою, становить дію або подію, що відтворює саме той чи інший глибинний архетип або код. По-друге - ритуал внутрішній, який знищує всю цю зовнішню феноменальність і створює феноменологію конституювання образу. Видовище набуває стереоскопічності, космологізму, набуває режисури синтезу мистецтв: імпліцитно і експліцитно, зовнішньо і внутрішньо – інтер'єрні і екстер'єрні виміри мистецького синтезу.

У підрозділі 3.3. – «Репрезентація видовищності у вітчизняному медіапросторі» – осмислюються нові художні модифікації видовищного синтезу в сучасному вітчизняному культуротворчому процесі. Розуміючи, що сучасне телебачення та новітні медіапрактики наочно демонструють синтез художньо-естетичних принципів кіно, театру, літератури, музики, образотворчого мистецтва, естради, у даному підрозділі аналізуються стратегії

якісно нового втілення видовищності та виокремлюються їх найхарактерніші риси. Для втілення даного методологічного завдання обираються видовищні феномени не за ціннісною або художньою їх «вартістю», а скоріше, за типовістю, універсальністю та дієвістю в умовах сучасного культуротворення, медійних свідчень сучасної культурної ситуації (це такі вітчизняні проекти, як «Майдан's», «Х-фактор», «Голос України», а також феномен флешмобу, книга рекордів Гіннеса).

Встановлено, що на природу сучасної видовищності суттєво впливають особливості масової комунікації як продукування та розповсюдження культурних цінностей та способів їх регулювання, що надає видовищу нових характеристик, таких, як «ефект співучасті» без присутності, гра з темпоральністю та з топосом, формування нових типів соціальної ідентифікації (так званих «карнавальних спільнот»), синкретичність художніх засобів виразності, переважання «нульового розрізнення» між світом реальних речей та світом знаків.

У такому ракурсі дається визначення сучасного видовища: видовище – це процес взаємодії та взаємовпливу людей, виникаючий внаслідок певного публічного медіа-дійства, у якому особливе – частіше за все, головне – місце посідають аудіовізуальні компоненти (сукупність видимого та почутого), організовуючи сприйняття глядачів таким чином, що викликають сильні емоційні переживання, загострене відчуття колективності, спільності, приналежності до цілого.

Інтерпретуючи «Книгу рекордів Гіннеса» як своєрідний постмодерністський запис нових типів ритуалів, їх поведінкову матрицю доведено, що у сучасних модифікаціях видовищності опрацьовуються «кількісні» критерії видовищ (замість якісних). Видовищність «Книги рекордів...» полягає у тому, що загальний текст вміщує не тільки фіксовану (записану) інформацію, а й проведений ритуал-видовище, що передє самому запису-фіксації і існує у одній змістовній із ним площині (дискурсі). Також видовищність «Книги...», яка генетично споріднена із традиційною обрядовістю, виводить на перший план не ритуальну доміанту, а буденну. Таким чином у видовищності «Книги...» знімається напруга між сакральним та профаним.

ВИСНОВКИ

У дисертації сформульовані основні підсумки проведеного дослідження, які відповідають проблематиці та структурі роботи. Розуміння синтезу мистецтв як видовища розкривається через низку категорій, зокрема таких, як магія, гра, міф, ритуал, синестезійне, зображальне, медійне тощо.

1. Однією із важливих ознак культуротворення сьогодення є культурний синтез: синтез історії культури та новітніх культурних форм. Кожний новий шлях культуротворення здійснюється за умови засвоєння не тільки новітніх досягнень, але і глибинних шарів культури. На таких перетинах архаїчно-

традиційного та сучасного модернового-постмодернового простору і формується новітня видовищність культури.

2. Синтез мистецтв як видовище – це феномен, що уявляє собою комплексну дію різноманітних факторів, зосереджених у синтезі мистецтв як такому, що впливає на цілісність видовища; у синергійній (синестезійній) дії на всі почуття реципієнта; у комплексній дії різноманітних історико-культурних та культуротворчих факторів.

3. Доведено, що видовище є глобальним соціально детермінованим явищем культури, яке структуроване багаторівневим синтезом культурних складових та способів людської діяльності. Найхарактернішою ознакою видовища як синтетичного явища є поєднання владного, публічного та зорового. Наразі актуалізація видовищності стає особливо помітною у тотально візуалізованій сучасній культурі. Видовище вічності, безсмертя, мінливості буття як культурних цінностей завжди пов'язане з синкретизмом бачення та уявлення світу.

4. Магія – це універсальна дієва активність людини за допомогою опосередкування комунікації. Магія розуміється як засіб опосередкування впливу, сугестія, що персоніфікує інформацію в культурі. Це - зображення як слід події, як видовище, що сконцентроване у певній візуальній інформації. Видовище, безумовно, насичене глибоким магічним змістом. При чому видовище втілює компенсаторну функцію магії: частка може замінювати ціле. Видовище, перш за все, захоплює людину і тим самим стає сферою її бажань, допомагає вийти за межі своєї особистості і стати хазяїном, практично володарем буття.

5. Важливим принципом інтеграції образності культури та, зокрема, видовища виступає й міф. Міф інтегрує у собі гру, магічний і зображувальний контексти. Дані аспекти визначають культурну оптику видовища, реалізовану у культурі як синтез мистецтв. Доведено, що видовище є формою існування та оживлення міфу на різних етапах існування людства. При цьому видовище зберігає та актуалізує одну з найгрунтовніших функцій міфу – міфологічну медіацію, в її спроможності знімати та вирішувати кардинальні протиріччя буття. Йдеться про пом'якшення та примирення вічних полюсів між міфологічними бінарними опозиціями, онтологічними розривами: життя / смерть, верх / низ, чоловіче / жіноче, ліве / праве та ін.

6. Доведено, що видовище через синтез мистецтв виражає духовну вертикаль гри. Причому гри не як певної заданості, а як виявлення творчої свободи, як безмежжя відкритих можливостей людини в культурі. До речі, звідси та «духовна веселість» (за Франциском Асизьким), яка властива видовищу від стародавніх часів (обрядово-ритуальні дії, містерії тощо) до сучасності (масові свята, сучасні медійні форми буття тощо)

7. Магія набуває своєрідної видовищної поетики масових подій, екранних видів мистецтв та ін. Зображення набуває структурно-маніпулятивних ознак. Кліпова свідомість приходить на зміну фресці. Кліп стає одиницею монтажу атракціонів синтезу мистецтв, одиницею викрадення часу. Викрадаючи час та простір, кліп надає лише слайди, випадкові згадки про минуле і майбутнє.

Ритуал як певна тотальність мистецького синтезу стає тотальною режисурою, а також тотальною настановою ідентичності людини і соціуму. Видовище набуває ознак зрежисованого мистецького космологізму, програмної режисури синтезу мистецтв.

8. Нові модифікації видовищності культури відкриваються у контексті віртуальних технологій, кліпового монтажу екранної інформації та ін. Тоталлогія видовища як синтезу мистецтв визначається різними формами тотальності, що існують в культурі ХХ – початку ХХІ століть у контексті публічності масових подій, свят, масового театру тоталітарних країн. Було доведено, що видовища такого типу створюються із поєднання драматичних колізій, побудованих на сюжетних перипетіях: святковим настроєм (на контрастах «карнавальний-профаний»), ігровим елементом (змаганням, конкурсом), ритмізованим ритуальним повторенням (серія передач, серія сезонів), сакралізацією дій та постатей всіх тих, хто до нього «залучився» - учасників, суддів та глядачів. Дієвість видовища стає «зримою»: причетність до дійства відчувається у глядачів, які «фізично» знаходяться «перед екранами» (тобто поза дійством), але емоційно, зримо-ілюзорно та, навіть, тілесно не тільки споглядають за шоу, а створюють його. Це і гіпотетична можливість опинитись на місці учасника кожному глядачу, і вплив на результати голосування, коли глядач, що відсилає власний голос за того або іншого учасника, створює «канал» фізичної присутності у шоу та формує ілюзію впливу на його подальше розгортання. Зримість видовища та ілюзія сакрального включення у видовище здійснюється і за рахунок «невидимості» керування ним з боку великого штату організаторів, технічного забезпечення, адміністрування.

9. Вперше на прикладі сучасних форм втілення видовищності (таких як телевізійні талант-шоу, флешмоби та «Книга рекордів Гіннеса») узагальнюється тенденція спрямування видовищності у бік буденності, створюючи «непрямий» видовищний ефект як особливої умови для функціонування та культурного опрацювання видава внутрішнього «я». Отже, в дисертаційному дослідженні доводиться, що видовище як культурна феноменальність не обов'язково пов'язане із масовістю, не всі видовища – це видовища охлосу (натовпу).

10. Розуміння сутності видовищності як культуротворчої константи може слугувати приводом також для осмислення майбутнього, вектором бачення перспектив розвитку культури: видовище акумулює енергію колективу, організує соціальний досвід особистості, формує її творчу уяву.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Рожок О.В. Синтез мистецтв як феномен культури ХХ століття / О.В. Рожок // Теоретичні та практичні питання культурології. – Мелітополь: Видвництво «Сана», 2009 – Вип. XXVI. – Ч. III. – С. 9-13.

2. Рожок О.В. Метаморфози розуміння і функціонування культури на межі тисячоліть: сучасні магічні видовища / В.О. Рожок // Київське музикознавство. Культурологія та мистецтвознавство. – К.: Видання КІМ ім. Р.М. Глієра, 2011. – Вип. 36. – С. 218-230.
3. Рожок О.В. Міф як генератор видовища в культурі ХХ століття / В.О. Рожок // Київське музикознавство. Культурологія та мистецтвознавство. – К.: Видання КІМ ім. Р.М. Глієра, 2011. – Вип. 38 – С. 82-94.
4. Рожок О.В. Трансформація видовищності у сучасному вітчизняному медіа просторі / В.О. Рожок // Київське музикознавство. Культурологія та мистецтвознавство. – К.: Видання КІМ ім. Р.М. Глієра, 2012. – Вип. 42 – С. 3-12.
5. Рожок О.В. Видовище як гра: природний, історико-культурний і мистецький виміри / В.О. Рожок // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв: Наук. Журнал. – К.: Видання ДАКККіМ, 2011. – № 3. – С. 83-92.
6. Антонюк О.В., Рожок О.В. Культурно-мистецька політика в Україні: формування нової парадигми / О.В. Антонюк, В.О. Рожок // Часопис НМАУ ім. П.І. Чайковського. – К.: НМАУ, 2010. – № 1(6).–С. 127-136.

АНОТАЦІЯ

Рожок Олег Володимирович. Синтез мистецтв як видовище: принципи інтеграції образного потенціалу художньої культури ХХ – початку ХХІ століть. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата культурології за спеціальністю 26.00.01 – теорія та історія культури. – Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Київ, 2012.

Дисертація присвячена проблемі синтезу мистецтв у видовищі як культуротворчому та інтегративному фактору художньої культури. Особливу увагу приділено розгляду особливостей здійснення синтезу мистецтв у видовищі та його виявленню в культурі ХХ - поч. ХХІ століття. Розуміння синтезу мистецтв як видовища розкривається через низку категорій, зокрема таких, як магія, гра, міф, ритуал, синестезійне, зображальне, візуальне, медійне тощо. В результаті дослідження доведено, що видовищність як синтезована інтеграція культурних чинників репрезентує цілісну картину світу. Виявлено, що сучасна художня культура з її новітніми технологіями, художніми діями (телебачення, Інтернет тощо), створюючи яскраві образи, радикально змінює звичні і продукує нові форми видовищності. На прикладі сучасних форм втілення видовищності (вітчизняні телевізійні талант-шоу, флеш-моби «Книга рекордів Гіннесу» та ін.) узагальнюється тенденція спрямування видовищності у бік буденності.

Ключові слова: видовище, видовищність, візуальне, гра, зображальне, магія, міф, ритуал, синтез мистецтв, сучасне культуротворення, художня культура.

АННОТАЦИЯ

Рожок Олег Владимирович. Синтез искусств как зрелище: принципы интеграции образного потенциала художественной культуры XX – начала XXI столетий. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание научной степени кандидата культурологии по специальности 26.00.01 – теория и история культуры. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Министерство образования и науки, молодежи и спорта Украины, Киев, 2012.

Диссертация рассматривает проблемы синтеза искусств в зрелище как интегративного фактора развития художественной культуры. Особенное внимание уделяется рассмотрению особенностей синтеза искусств как зрелища в культуре XX – начала XXI века. Понимание синтеза искусств как зрелища раскрывается через группу категорий, таких как магия, игра, миф, ритуал, синестезия, изобразительное, визуальное, медийное.

Доказано, что одним из важнейших принципов современного культуротворчества является синтез самых разнообразных форм – от архаических до новейших. На подобного рода пересечениях архаически-традиционного и современного (модерн, постмодерн) пространств и формируется новейшая зрелищность культуры.

Диссертация дает представление о том, что синтез искусств как зрелище – это феномен, который репрезентует комплексное действие разнообразных факторов, сосредоточенных в синтезе искусств как таковом, что, в свою очередь, влияет на целостность зрелища: в синергетическом (синестезийном) действии на все чувства реципиента; в совместном действии самых разнообразных историко-культурных и культуротворческих факторов.

Доказано, что зрелище является глобальным социально-детерминированным явлением культуры, которое структурировано многоуровневым синтезом культурных составляющих и способов деятельности. Самый характерный признак зрелища как синтетического явления – это соединение властного, публичного и видимого. В связи с этим актуализация зрелищности становится особо заметной в тотально визуализированной современной культуре. Зрелище вечности, бессмертия, изменчивости бытия как культурных ценностей всегда связано с синкретизмом видения и представления мира. Поэтому в диссертации особое внимание уделено таким «вечным» универсалиям культуры, как магия, миф, игра, ритуал и т.д. Базирующиеся на них, новые модификации зрелищности культуры раскрываются и существуют в контексте виртуальных технологий, клипового монтажа экранной информации и т. п.

Тоталогия зрелища как синтеза искусств определяется различными формами тотальности, существующими в культуре XX – начала XXI вв. В контексте публичности массовых событий, праздников, массового театра тоталитарных стран. Доказано, что зрелища такого типа создаются на основе соединения драматических коллизий, построенных на сюжетных перепитиях: праздничного настроения (на контрастах карнавального-профанного); игрового

элемента (соревнования, конкурса); ритмизованного ритуального повторения (серии телепередач, серии сезонов); сакрализации действий и личностей всех тех, кто в него вовлечен – участников, судей и зрителей. Действенность зрелища становится «зримой»: причастность к действию ощущается у зрителей, которые «физически» находятся «перед экраном», т.е. вне действия как такового, но эмоционально, зримо-иллюзорно и даже телесно не только созерцают шоу, но и творят его.

В диссертации утверждается, что понимание смысла зрелищности как культуротворческой константы может быть поводом также и для осмысления будущего, вектором видения перспектив развития культуры: зрелище аккумулирует энергию коллектива, организует социальный опыт личности, формирует ее творческое воображение.

В результате исследования выделены интериорные (синестезия) и экстериорные (культурные механизмы) принципы; доказано, что зрелищность как синтезированная интеграция культурных характеристик репрезентует целостную картину мира. Показано, что в современной художественной культуре с её технологическими действиями (телевидение, интернет) радикально изменяются привычные формы зрелища, продуцируются и внедряются новые параметры зрелищности. На примере современных форм воплощения зрелищности (таких, как телевизионные талант-шоу, флешмобы, «Книга рекордов Гиннеса») обобщается тенденция направленности зрелищности в сторону повседневности.

Ключевые слова: визуальное, зрелище, зрелищность, игра, изобразительное, магия, миф, ритуал, синтез искусств, современный культурный процесс, художественная культура.

ANNOTATION

Rogock Oleg Volodimirovich. Synthesis of the arts as a spectacle: the principles of integration like potential artistic culture of XX - beginning of XXI century. – On the manuscript.

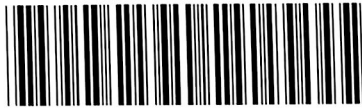
Thesis for the Degree of Doctor of Arts, specialty 26.00.01 – theory and history of culture. – National Pedagogical University named after M.P Drahomanov, Ministry of Education and Science, Youth and Sport of Ukraine, Kiev, 2012.

The thesis is devoted to the synthesis of the arts in the spectacle as an integrating factor of the development of culture. Special attention is paid to the features of synthesis of the arts as a spectacle in the culture of XX - beginning of XXI century. Understanding the synthesis of art as spectacle is revealed through a group of categories, such as magic, game, myth, ritual, synesthesia, visual, visual, media. The study, select journey Interior (synesthesia) and eksteriornye (cultural mechanisms) principles proved that entertainment as synthetic integration of cultural characteristics represents a complete picture of the world. It is shown that in the modern artistic culture with its technological processes (TV, Internet) radically changed the usual forms of spectacle, produced and introduced new entertainment options. On the example of the modern forms of the embodiment of entertainment

(such as the national television talent show, flash mobs, "Guinness World Records") is generalized trend towards the direction of entertainment everyday.

Key words: artistic culture, magic, modern cultural process, play, myth, ritual, spectacle, the synthesis of art, visual.

НБ НПУ



100160582

«Автореферат»

01001 Київ

вул. Городецького 1-3/11

Тираж 100 прим.